

ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА НЕВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

А.В. Самодін

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри досудового розслідування
навчально-наукового інституту підготовки фахівців для
підрозділів слідства та кримінальної міліції
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Стан захисту та реалізації прав і свобод людини у кримінальному провадженні, зокрема й реалізація його загальних засад, визначених ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) сьогодні викликає численні дискусії як у наукових колах, так і серед представників підрозділів досудового розслідування, прокуратури та органів судової влади. Належна реалізація окремих засад кримінального провадження, зокрема презумпції невинуватості, гласності та відкритості судового провадження, невтручання у приватне життя, забезпечення права на захист стала предметом жвавого обговорення цього питання у суспільстві. Зокрема, спільнота правозахисників, враховуючи численні порушення прав людини, які допускаються учасниками кримінального провадження через недотримання вимог законодавства та його недосконалість, вважають, що працівники органів досудового розслідування та прокуратури повинні докладати більше зусиль задля виконання своїх функцій відповідно до міжнародних стандартів, закріплених зокрема в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практиці Європейського суду з прав людини [2].

Варто констатувати, що якісне та ефективне досягнення завдань кримінального провадження визначених ст. 2 КПК неможливе без дотримання процесуальної форми обмеження окремих прав і законних інтересів людини у сфері кримінального судочинства. У зв'язку із цим, доцільно погодитись із твердженням, висловленим у науці кримінального процесуального права України про те, що сьогоднішніми завданнями держави повинно бути створення дієвих механізмів охорони й захисту прав та свобод людини, систематизація та вдосконалення законодавства; зміцнення начал громадянського суспільства та зміцнення державно-правової системи; вдосконалення практики правотворення, правореалізації і контролю за виконанням закону; підвищення рівня правової культури, правосвідомості громадян і подолання правового нігілізму [7, с.390]. Водночас, реалізація будь-яких правових ідей, принципів та інститутів у правовій системі відбувається завдяки існуванню сприятливих для правотворчої і правоохоронної діяльності соціально-політичних умов і факторів, а також спеціальних засобів із зміцнення правопорядку і забезпечення прав та інтересів кожного учасника правовідносин [1, с.63].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Невтручання у приватне життя людини у контексті нового кримінального процесуального законодав-

ства України як засаду кримінального провадження у своїх працях досліджувало чимало вчених, зокрема: О.В. Баулін, В.І. Галаган, Г.В. Гончаренко, С.Л. Ємельянов, Ю.В. Лисюк, О.А. Ляш, Л.М. Лобойко, В.В. Назаров, О.Є. Остапенко, Д.П. Письменний, Т.А. Плугатар, Ж.В. Удовенко, Л.Д. Удалова, О.Г. Яновська та ін. Водночас, у зв'язку із сучасними процесами реформування кримінального процесуального законодавства у напрямі більш належного питання підстав, меж та умов обмеження цього права людини у кримінальному провадженні у сучасних працях вчених-процесуалістів розглядається не завжди.

Метою статті є аналіз положень кримінального процесуального законодавства, які визначають процесуальну форму законного та обґрунтованого обмеження права людини на невтручання у приватне життя.

Основні результати дослідження. Проблема захисту приватного життя особи у кримінальному провадженні, має такі аспекти, як: законодавчий (нормативний) – визначення у нормативно-правових актах положень щодо охорона сфери приватного життя особи від безпідставного (протизаконного) втручання у нього суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, а також права людини на самостійний захист цього права та відшкодування шкоди у разі його порушення; інформаційний – зберігання у таємниці (нерозповсюдження) усіх наданих або отриманих відомостей приватного характеру; тактичний – визначається кримінальною процесуальною формою, а також специфікою обставин, які підлягають доказуванню стосовно конкретних обставин кримінального провадження; правозастосовчий – можливість органів досудового розслідування, прокуратури та судової влади, а в окремих випадках і самої особи самостійно забезпечити охорону свого приватного життя, а також ефективне функціонування прокурорського нагляду, відомчого процесуального та судового контролю щодо виявлення та усунення порушень прав людини у кримінальному провадженні.

Кримінальний процесуальний закон не визначає перелік відомостей, на які має розповсюджуватись заборона визначена ст.15 КПК, а також правовий режим їх охорони. У зв'язку із цим, з метою з'ясування переліку інформації, яка стосується приватного життя особи, доцільно розглядати й окремі положення суміжних, у цьому сенсі, галузей правових знань та окремих нормативно-правових актів.

Зокрема, наказом Уповноваженого Верховної Ради з прав людини від 8 січня 2014 р. № 1/02-14 затверджено Порядок повідомлення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про обробку персональних даних, яка становить особливий ризик для прав і свобод суб'єктів персональних даних, про зміну відомостей, що підлягають повідомленню, та про структурний підрозділ або відповідальну особу, що організовує роботу, пов'язану із захистом персональних даних при їх обробці. У ньому, визначено, що обробка персональних даних, що становить особливий ризик для прав і свобод суб'єктів – це будь-яка дія або сукупність дій, а саме збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання і поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення, у тому числі з

використанням інформаційних (автоматизованих) систем, яка здійснюється щодо персональних даних про: расове, етнічне та національне походження; політичні, релігійні або світоглядні переконання; членство в політичних партіях та/або організаціях, професійних спілках, релігійних організаціях чи в громадських організаціях світоглядної спрямованості; стан здоров'я; статеве життя біометричні дані; генетичні дані; притягнення до адміністративної чи кримінальної відповідальності; застосування щодо особи заходів у рамках досудового розслідування; вжиття щодо особи заходів, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність»; вчинення щодо особи тих чи інших видів насильства; місцеперебування та/або шляхи пересування особи [15, с.299-300]. Таким чином, цим документом констатується, що обробка становить особливий ризик у разі, якщо володільцем обробляються так звані чутливі категорії персональних даних, оскільки будь-які дії з такими даними є самі по собі серйозним втручанням у право особи на приватність. Викладені тези є актуальними й до сфери кримінальних процесуальних відносин. Натомість, КПК на учасників кримінального провадження покладає лише загальний обов'язок зобов'язаний запобігати розголошенню до інформації про приватне життя особи, якщо їм було надано доступ до такої інформації у контексті нерозголошення відомостей досудового розслідування визначених ст.222 КПК. З метою посилення захисту права особи на невтручання у приватне життя, у науці кримінального права, вченими пропонувалось доповнити Кримінальний кодекс України ст.1821 «Незаконне втручання в особисте і сімейне життя особи», в якій передбачити «спричинення тяжких наслідків» як кваліфікуючу ознаку [3, с.131].

Сьогодні у чинному КПК в окремих нормах встановлено процесуальні підстави і умови обмеження права людини на невтручання у приватне життя (наприклад, ч.2 ст.246 КПК передбачає умову проведення негласних слідчих (розшукових) дій за якої, вони проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб; ч.1 ст.258 КПК визначає ухвалу слідчого судді як підставу втручання у приватне спілкування). Як вже відзначалось у процесуальній літературі, вимога про недопустимість неправомірного втручання у приватне життя при провадженні слідчих (розшукових) дій, визначена у ст.15 КПК України, носить загальний і загальнообов'язковий характер і повинна законодавчо поширюватися на всю без винятків їх сукупність [12, с.3].

Водночас, процесуальні межі такого обмеження визначаються на підставі оцінки доказів у кримінальному провадженні сторонами кримінального провадження. Зауважимо, щодо сторона захисту не належить до суб'єктів оцінки доказів у межах положень ст.94 КПК, але ч.2 цієї статті визначає, що жоден доказ не має наперед встановленої сили, а учасники кримінального провадження вправі, самостійно оцінюючи докази, у межах положень визначених КПК заявляти клопотання та оскаржувати дії і рішення органів досудового розслідування, прокуратури, судової влади.

У межах положень Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, окремі вчені вже приділяли увагу розгляду умов та меж обмеження права

людини на недоторканність особистого життя [13, с.143-149]. Досліджувались й схожі поняття як межі доказування, а у законодавстві – межі судового розгляду. С.М. Стахівський зазначав, що більшість процесуалістів пов'язує межі доказування з певним обсягом, сукупністю доказів у кримінальній справі, які дозволяють з достатньою повнотою встановити усі обставини, що входять до предмета доказування [10, с.34]. Є.Г. Коваленко, межі доказування визначає як кордони, обсяг і глибину дослідження усіх істотних обставин справи, зазначаючи, необґрунтоване розширення меж доказування обумовлює невинуватну надмірність доказової інформації [5, с.104-104]. В.С. Шадрін зазначає, що обмеження прав особи можливе лише у мінімальних межах, які визначаються виключно необхідністю забезпечити права інших осіб та інтереси суспільства [14, с.50]. Дійсно, моральним і законним є збирання лише тих доказів, які стосуються розслідування конкретного кримінального правопорушення, тому не слід фіксувати в протоколах слідчих (розшукових) чи негласних слідчих (розшукових) дій інформацію, яка стосується приватного життя громадян, його подробиць, якщо це не належить до обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [8, с.117-118]. Водночас, з огляду на здебільшого інформаційний зміст досліджуваного нами права людини, доцільною є й теза про критерії законного втручання у розумінні Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, адже таке втручання повинно бути: законним; мати легітимну мету; пропорційним та необхідним для досягнення зазначеної мети [15, с.314]. Загалом підтримуючи такі твердження, на наш погляд, процесуальні межі обмеження невтручання у приватне життя варто розглядати через сукупність обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, тому приватне життя людини може ставати об'єктом уваги органів розслідування, прокуратури та суду лише у тому обсязі, у якому одержані відомості сприяють встановлення обставин, перелік яких наведено у статтях 91, 485, 501 та 505 КПК щодо окремих матеріально-правових ситуацій.

Водночас, в окремих випадках межі втручання в приватне життя, у періодичній науці кримінального процесуального права не обґрунтовано визначаються як обставини особистого існування людини, таємниця віросповідання, конфіденційність творчого і духовного життя; обставини життєдіяльності людини, дані щодо здоров'я, фізичного і інтелектуального розвитку людини [11, с.239]. Адже, межі такого втручання встановлюються окремими, галузевими нормативно-правовими актами (до яких належить й кримінальне процесуальне законодавство), у межах та на підставі якого допускається обмеження цього права людини, тому не варто ототожнювати загальнотеоретичну сутність права людини на невтручання у приватне життя з механізмом його реалізації у певній сфері правовідносин.

Щодо підстав обмеження права на невтручання у приватне життя, справедливим є твердженням Г.Б. Романовського про те, що недоторканність особистого (приватного) життя порушується і під час поширення достовірної інформації, яка не стосується певної суспільної діяльності [9, с.32].

Загальною визначеною є те, що у законодавстві України передбачені конкретні випадки, коли збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу допускається без її згоди, зокрема, якщо така діяльність обумовлена інтересами національної безпеки, економічного добробуту та прав людини, у тому числі й у сфері кримінального судочинства. Загальними підставами обмеження права людини на невтручання у приватне життя є перш за все процесуальні рішення органів досудового розслідування, прокуратури або судової влади (постанова, ухвала), які прийняті з дотриманням встановленої кримінальним процесуальним законом форми, а також обґрунтування необхідності проведення процесуальних дій, які проводяться на підставі внутрішнього переконання слідчого або прокурора без оформлення певного процесуального рішення визначеного ст.110 КПК (наприклад, допит свідка).

Умови обмеження права людини на невтручання у приватне життя обумовлюється та гарантується існуванням положення КПК, які визначені статтями 87 та 88 КПК. Зокрема, відповідно до ч.1 ст.87 КПК, недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. Водночас, положення ч.1 ст.88 КПК, визначає, що докази, які стосуються судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження, а також відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого є недопустимими на підтвердження винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Тобто умови визначають фактичну можливість отримання інформацію про приватне життя особи, а також її використання у кримінальному провадженні у подальшому.

З огляду на межі, підстави та умови обмеження права на недоторканість особистого життя, вважаємо необхідним торкнутися ще одного важливого положення як нерозголошення відомостей досудового розслідування (ст.222 КПК України). У чинному КПК його мета полягає у забороні під загрозою кримінальної відповідальності розголошувати відомості, зібрані під час проведення досудового розслідування, які містяться в протоколах, постановках та інших документах, що знаходяться у кримінальному провадженні. Попередження про нерозголошення відомостей досудового розслідування і кримінальну відповідальність за ст. 387 Кримінального кодексу України може стосуватися всіх матеріалів кримінального провадження, їх частини чи окремого факту. Дійсно, передчасне і неконтрольоване розголошення даних досудового слідства, як вже відзначалось вченими-процесуалістами, може завдати шкоди не тільки швидкому і об'єктивному дослідженню обставин кримінальної справи, а й законним інтересам потерпілого, свідка, інших учасників кримінального судочинства [4, с.33]. Таке положення кримінального процесуаль-

ного законодавства є найбільш ефективною гарантією невтручання у приватне життя особи на стадії досудового розслідування.

Висновки. Враховуючи викладене, доцільно зауважити, що процесуальна форма обмеження права особи на невтручання у приватне життя у кримінальному провадженні загалом визначається відповідними процесуальними підставами, межами та умовами проведення процесуальних дій і прийняття рішень у кримінальних провадженнях.

Під процесуальними підставами обмеження права особи на невтручання у приватне життя варто розуміти встановлені у кримінальному провадженні та підтверджені його матеріалами юридичні факти, що у своїй сукупності створюють ситуацію правомірного і обґрунтованого обмеження права невтручання у приватне життя органами досудового розслідування, прокурором, слідчим суддею або судом у процесуальній формі встановленій кримінальним процесуальним законом (наприклад: ухвала слідчого судді, рішення та дії слідчого спрямовані на забезпечення нерозголошення відомостей досудового розслідування). Іншими словами, це наявність передбачених законом фактичних даних, що прямо вказують на необхідність проведення певної процесуальної дії чи прийняття рішення з метою отримання або використання відомостей про приватне життя особи, що забезпечується процесуальною формою кримінальної процесуальної діяльності.

Умовами, слід вважати сукупність відомостей щодо: фактичних характеристик джерела з якого або за допомогою якого можуть бути отримані відомості про обставини приватного життя; потенційного значення отриманих відомостей для досягнення завдань кримінального провадження у певній ситуації, при цьому мають бути враховані критерії належності, достатності, допустимості та достовірності доказів та їхніх процесуальних джерел; особливостей процесуальної форми збирання, зберігання та використання відомостей про приватне життя; обсягу відомостей, які можуть стати відомими окремим учасникам кримінального провадження, за умови реалізації ними своїх процесуальних прав.

Межі збирання та використання відомостей про приватне життя визначаються обставинами, які підлягають доказуванню у конкретному кримінальному провадженні, враховуючи положення статей 91, 485, 501, 505 КПК та ґрунтуються на оцінці доказів слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом за своїм внутрішнім переконанням. При цьому, використання таких відомостей допускається лише з метою досягнення завдань кримінального провадження, якщо у інший спосіб їх досягнути неможливо при неухильному дотриманні загальних засад кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Баулін О.В.* Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії: [монографія] / О.В. Баулін, Н.С. Карпов ; під заг. ред. З.Д. Смітєнко. — К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2001. — 242 с.

2. Декларація щодо захисту прав людини у кримінальному провадженні: Проект створено під егідою Національної асоціації адвокатів України, редакція від

25.03.2015: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unba.org.ua/assets/uploads/news/post-realis/2015.03.25-proekt-deklaracii.pdf>.

3. *Дем'яненко Ю.І.* Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності приватного життя: аналіз нової редакції ст.182 КК України / Ю.І. Дем'яненко // Юридичний вісник. – 2012. – № 4(25). – С. 128-132.

4. Досудове розслідування кримінальних справ: [навч.-практ. посіб.] / Ю.М. Грошевий, В.В. Вапнярчук, О.В. Капліна, О.Г. Шило; за заг. ред. Ю.М. Грошевого. – Х. : ФІНН, 2009. – 328 с.

5. *Коваленко Є.Г.* Наукові засади кримінально-процесуального доказування: [монографія] / Є.Г. Коваленко. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 448 с.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13 квіт. 2012 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

7. *Назаров В.В.* Особливості механізму захисту прав людини у кримінальному провадженні / В.В. Назаров // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 385–391.

8. *Назаров В.В.* Засада невтручання у приватне життя як засіб захисту особи у кримінальному провадженні / В.В. Назаров // Юридичний вісник. – 2012. – № 3(24)–С. 114-118.

9. *Романовский Г.Б.* Право на неприкосновенность частной жизни / Романовский Г.Б. – М. : МЗ-Пресс, 2001. – 312 с.

10. *Стахівський С.М.* Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: [монографія] / Стахівський С.М. – К. : НАВСУ, 2005. – 272 с.

11. *Ткач О.В.* Межі втручання в приватне життя особи в кримінальному процесі України / О. В. Ткач // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2014. – №. 12. – С. 236-239.

12. *Удовенко Ж.В.* Невтручання у приватне життя при провадженні деяких слідчих (розшукових) дій / Ж. В. Удовенко // Часопис Національного університету «Острозька академія»; Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13uzvsrd.pdf>.

13. *Чабайовський Т.В.* Умови обмеження права на недоторканність житла у кримінальному процесі / Т.В. Чабайовський // Науковий вісник Київського нац. ун-ту внутр. справ. – 2006. – № 2. – С. 143-149.

14. *Шадрин В.С.* Обеспечение прав личности при расследовании преступлений: [монографія] / В.С. Шадрин. – М. : ООО Изд-во «Юрлитинформ», 2000. – 232 с.

15. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина. – К., 2014. – 552 с.

Самодін А.В. Процесуальна форма обмеження права особи на невтручання у приватне життя у кримінальному провадженні

У статті розглянуто процесуальну форму можливого та допустимого обмеження права особи на невтручання у приватне життя у кримінальному провадженні. Сформульовано поняття, а також визначено сутність меж, умов та підстав, які стосуються реалізації цієї конституційної загальної засади кримінального провадження в окремих положеннях кримінального процесуального законодавства України.

Ключові слова: засади кримінального провадження, невтручання у приватне життя, докази та їх процесуальні джерела, доказування, процесуальні дії, процесуальні рішення, досудове розслідування.

Самодин А.В. Процессуальная форма ограничения права человека на невмешательство в частную жизнь в уголовном судопроизводстве

В статье рассматривается процессуальная форма возможного и допустимого ограничения права человека на невмешательство в частную жизнь в уголовном судопроизводстве. Сформулировано понятие, а также определена сущность грани, условий и оснований, которые касаются реализации этой конституционной общей основы (принципа) уголовного судопроизводства в отдельных положениях уголовного процессуального законодательства Украины.

Ключевые слова: основы (принципы) уголовного судопроизводства, невмешательство в частную жизнь, доказательства и их процессуальные источники, доказывание, процессуальные действия, процессуальные решения, досудебное расследование.

Samodin A.V. Process form of restriction of the right to non-interference in privacy in criminal proceedings

The article deals with procedural form possible and permissible limits of the right to non-interference in the private life of the criminal proceedings. The concept and the essence limits, conditions and reasons related to the implementation of this constitutional general principle of criminal proceedings in certain provisions of the criminal procedural legislation of Ukraine.

Keywords: principles of criminal proceedings, non-interference in private life, their procedural evidence and sources of evidence proceedings, judicial decisions and pre-trial investigation.

Стаття надійшла до редакції 22.05.2015.